

BIJEENKOMSTEN

op dinsdag 15 november 1960 te 8.00 uur n.m. in de Prinses Juliana-kazerne, Th. Schwarzestraat 15 te 's-Gravenhage

op woensdag 23 november 1960 te 8.00 uur n.m. in de Garnizoenskantine, voormalig Concerthuis, Vaart Z.Z. te Assen

op donderdag 1 december 1960 te 8.00 n.m. in de Officiersmess van Staf 1 L.K., Berghuizerweg 160 te Apeldoorn

Voordracht gehouden voor de Vereniging ter beoefening
van de Krijgswetenschap

door

F. E. HOLLANDER
Public Relations Adviseur

over

VOORLICHTING: DE VIJFDE MACHT

BIJEENKOMST TE 's-GRAVENHAGE

Voorzitter: Z.E. Luitenant-Generaal o.n.a. J. H. Couzy

De Voorzitter:

Mijne heren, ik heet u hier vanavond van harte welkom.

Er staat nog één huishoudelijk punt op de agenda en dat is het voorstel van het bestuur Generaal-Majoor K.Lu W. den Toom te benoemen als bestuurslid. Daar geen tegenkandidaten zijn voorgesteld, neem ik aan dat de leden zich met dit voorstel kunnen verenigen en mag ik de Generaal Den Toom gelukwensen met zijn benoeming.

Ik mag thans het woord geven aan de heer Hollander, die zal spreken over het onderwerp: Voorlichting, de vijfde macht.

De heer Hollander:

Mijnheer de voorzitter, in de psychologische oorlogvoering onderscheidt men — naast allerlei tinten grijs — de witte en de zwarte activiteiten. Wit noemt men dan datgene, waarvan de herkomst voor iedereen duidelijk kan zijn of waarop openlijk het etiket „psychologische oorlogvoering” is geplakt. Voorbeelden daarvan zijn de radio-uitzendingen van Lord Haw-Haw.

Zwarte psychologische oorlogvoering is niet als zodanig herkenbaar en de herkomst is onbekend of wordt bewust vervalst. De verspreiding van geruchten valt bij voorbeeld onder deze categorie.

Ook al omdat deze voordracht op het terrein van de psychologische oorlogvoering ligt, moet om te beginnen voorkomen worden, dat hij als zwart wordt aangemerkt; alle twijfel omtrent de herkomst moet worden weggenomen.

Ware het niet, dat mij vorig jaar gevraagd werd voor het Defensie Studiecentrum een lezing over „Voorlichting” te houden, dan zou ik me niet verdiept hebben in de materie, die ik thans wil behandelen. Ik werd toen genoodzaakt voorlichting te zien in het kader van de verdedigingsvoorbereiding en van de verdediging zelf, te zamen met militaire, burgerlijke, sociaal-economische verdediging. Bij de opzet van die voordracht heb ik kunnen steunen op enkele jaren ervaring in de overheidsvoorlichting, als hoofd Leger-voorlichtingsdienst, en op mijn aanraking met voorlichting en werving voor de Bescherming Bevolking. Maar nog meer heb ik gehad aan wat ik gedurende de afgelopen tien jaar heb geleerd als adviseur op het gebied van public relations van velerlei bedrijven, instellingen en organisaties. Hoe met name deze ervaring mijn inzicht heeft vergroot in de communicatieproblemen met verschillende groepen van mensen hoop ik straks te kunnen duidelijk maken.

De verdediging van het moreel

Alle experts op het gebied van de oorlogvoering kennen fundamentele betekenis toe aan het moreel. Vooral op twee manieren wordt het in de literatuur besproken: Burne *) noemt het eigen moreel een van de vier fundamentele elementen in de oorlogvoering, naast de kwaliteiten van de commandant, de kwaliteiten van de troep en de materiële middelen. Terwijl Burne het dus heeft over het moreel aan de eigen kant, heeft von Clausewitz het over het moreel van de vijand. Dat moreel is een van de drie oorlogsobjectieven, naast de vijandelijke strijdmacht en het land van de vijand. De verzetswil van de vijand moet gebroken worden.

Uit de afgelopen oorlog weten wij, dat er ten aanzien van het moreel geen principieel verschil kan worden gemaakt tussen het moreel van de strijdkrachten en het moreel van het thuisfront. Tussen beide bestaat — zeker bij de toegenomen communicatiemiddelen (V-mail) — een duidelijke wisselwerking.

In tijd van oorlog zijn er dus twee nauwkeurig te onderscheiden taken op psychologisch terrein: een offensieve, die zich op het moreel van de vijand richt, en een defensieve, die tot doel heeft de eigen morele weerbaarheid in stand te houden en op te voeren.

De offensieve taak, de psychologische oorlogvoering als onderdeel van het Westerse oorlogspotentieel, is geen kwestie, die een land afzonderlijk kan aannemen. Psychologische oorlogvoering is nooit een op zich zelf staande activiteit, maar is een onderdeel van de complete oorlogvoering. Het belangrijkste dat wij als NAVO-lid in dit verband kunnen doen is te bevorderen, dat de NAVO voldoende aandacht aan dit onderwerp besteedt. De indruk bestaat, dat de betekenis van het moreel sterk onderschat is en wordt bij de opzet van de Westerse verdedigingsorganisatie, maar er zou sinds kort enige kentering zijn. Vermoedelijk geldt echter ook nu nog wat enige jaren geleden in de „Military Engineer” werd geschreven: „Als men het huidige niveau van onze psychologische oorlogvoering vergelijkt met dat van de Russen, dan komt dat zowat neer op het niveau waarop de luchtmacht 30 jaar geleden stond.”

Over het algemeen vindt men het psychologische gedoe een griezelige materie en de psychologische beïnvloeding, de propaganda, niet helemaal van

*) Lt.-Col. H. A. Burne „The Art of War on Land”. 1947.

„hetzelfde niveau" als gewone oorlogvoering. Misschien is dit een belangrijke oorzaak van onze achterstand.

Overigens is de laatste jaren veel over psychologische oorlogvoering geschreven, ook over het feit, dat psychologische oorlogvoering zich niet laat improviseren, dat in vredestijd psychologische oorlogvoering grondig moet worden voorbereid.

Nu is het merkwaardige, dat praktisch de gehele literatuur op dit gebied handelt over die offensieve taak, over wat onze vijanden tijdens de oorlog hebben gedaan en wat de geallieerden deden. Er wordt bijna nooit gesproken over hoe men zich tegen psychologische oorlogvoering door de vijand moet verdedigen, hoe men zorgen kan dat de aanval op het eigen moreel kan worden afgeweerd. Dit is een vreemde omissie. Miljoenen mensen wordt geleerd hoe men zich moet gedragen als er brand-, brisant- en A-bommen vallen. Maar niemand zegt ons wat we moeten doen als de geest wordt aangevallen.

Deze verdediging van het moreel is het onderwerp van de voordracht.

De aanval is al begonnen

Het is van het grootste belang om zich in dit verband te realiseren, dat die verdediging een uiterst actuele zaak is. Zij is dat, omdat de agressie-in-het-psychologisch-vlak nú, op dit moment — d.w.z. in „volle vredestijd" — al volop aan de gang is. Diverse bronnen geven cijfers over de geweldige omvang van de Russische dienst, die zich met de koude oorlogvoering bezighoudt, en over de enorme bedragen, welke aan de Sovjet-propaganda worden besteed. De taak van dit leger van ambtenaren en activisten beperkt zich blijkbaar niet tot het voorbereiden van ondersteunende activiteiten in het geval van een oorlog. Het is voor iedere insider duidelijk, dat de psychologische oorlogvoering de laatste tien jaar in toenemende mate is verhevigd. Op de vergadering van de Atlantic Treaty Association, die dit jaar in Oslo werd gehouden, werd het aldus geformuleerd: „Psychologische oorlogvoering is thans de voornaamste internationale activiteit van het communistische blok..... alles wijst op de grote waarde, die de Russische en Chinese communistische leiders toekennen aan deze voortdurende aanval op de wil en de geest van de mensen..... Wij bevelen dan ook aan, dat onze Regeringen aanmerkelijk grotere fondsen voor dit doel ter beschikking stellen; dat de NAVO er voortdurende aandacht aan besteedt....."

Het constateren van het feit, dat er een accentverschuiving heeft plaatsgevonden van de militaire dreiging naar een actie ter ondermijning van het moreel, betekent uiteraard niet, dat er gepleit zou kunnen worden voor een inkrimping van de militaire voorbereiding aan de zijde van het Westen. Integendeel, juist de Westerse afschrikwekkende kracht heeft deze accentverschuiving in de hand gewerkt. Waarvoor daarentegen hier wél een pleidooi wordt gehouden, is om met grote spoed *aanvullende* activiteiten aan te vatten in de vorm van de doelbewuste opbouw van een deugdelijke afweer tegen deze psychologische agressie. Spoed is daarbij inderdaad vereist, niet alleen omdat de organisatie van de eigen morele verdediging jaren, zo niet meer dan een generatie in beslag zal nemen, maar vooral ook omdat — zoals gezegd — deze vorm van agressie al in volle gang is.

Hoe staat het in dit opzicht in Nederland?

Voor mijn gevoel zijn voor Nederland in dit verband twee vragen van primordiaal belang. De eerste is: zijn wij als volk vatbaar voor de aanvallen

van het communistische propaganda-apparaat? De tweede is: kan men tegen iets, dat veelal ontastbaar blijkt te zijn, een verdediging opbouwen? Ik zal proberen achtereenvolgens een antwoord te geven op beide vragen.

In een rapport van het Amerikaanse State Department over Sovjet Propaganda (1951) wordt gesteld: Het succes van de Sovjet-propaganda is in hoofdzaak afhankelijk van drie punten:

- a. het bestaan van omstandigheden — sociale onrechtvaardigheden en economische nood — die het publiek ertoe zouden kunnen brengen de Sovjet-boodschap te geloven;
- b. omvang en intensiteit der Sovjet-propaganda gericht op een gebied;
- c. de afwezigheid van een goed-geïnformeerde publieke opinie, in staat en bereid waarheid van verzinzel te onderscheiden.

De vraag is dus nu: hoe staat het in dit opzicht in ons land? Wat die eerste voorwaarde betreft, kan zonder meer worden gesteld, dat de Sovjet-propaganda in ons land de wind niet mee heeft. De sociale en economische omstandigheden hier zijn van dien aard, dat er van misstanden geen sprake is, er wordt geen armoede geleden. Het zou echter onjuist zijn, daaraan de conclusie te verbinden, dat wij dus als volk alleen daardoor wel immuun zouden zijn voor beïnvloeding van buitenaf.

Er worden namelijk in het rapport nog twee andere voorwaarden genoemd, die voor ons speciale betekenis hebben. Dat is in de eerste plaats de kwestie van de omvang en de intensiteit, waarmede de propaganda op een bepaald gebied wordt gericht. De vraag hoe wij zouden reageren op een geconcentreerde propaganda-actie, kan op het ogenblik nog in geen enkel opzicht beantwoord worden, om de eenvoudige reden dat ons land tot dusverre nog niet aan een dergelijk spervuur van psychologische beïnvloeding is blootgesteld geweest. Om U een indruk te geven van wat zich in West-Duitsland op dit gebied afspeelt, zou ik U een en ander willen citeren uit de „Times” van 7 oktober 1960, waar het volgende wordt medegedeeld:

„Het Westduitse Ministerie van Verdediging stelt, dat West-Duitsland een der voornaamste strijdperken is van de koude oorlog, en dat een sterke psychologische verdediging tegen de onscrupuleuze aanvallen van het communistische blok dringend nodig is.”

Na een uiteenzetting van wat er in het algemeen van communistische zijde op dit gebied gebeurt, vervolgt het artikel, nog steeds het Duitse Ministerie citerend:

„De propaganda in West-Duitsland gaat uit van een bureau van het Oostduitse centrale comité met 16.000 agenten in de Bondsrepubliek, waaronder honderden instructeurs. Het aantal pamfletten, dat maandelijks over de grens komt, is gestegen van 320.000 in 1957 tot 12 miljoen. Er zijn thans 45 Oostduitse radiozenders en het Oostduitse televisieprogramma bereikt in West-Duitsland een groter publiek dan de gehele Oostduitse bevolking. Talloze illegale communistische kranten worden in West-Duitsland gedrukt.”

Als men deze cijfers tot zich laat doordringen en zich realiseert dat dit nog maar een eerste fase van beïnvloeding betekent, zal men het met mij eens kunnen zijn, dat een bevolking, die op deze manier systematisch wordt bewerkt, stevig in de schoenen moet staan om de aantrekkingskracht van deze ten dele geraffineerde verleiding te weerstaan.

Met „stevig in de schoenen staan” bedoel ik dan, dat er sprake zal moeten zijn van een „goed-geïnformeerde publieke opinie, in staat en bereid om waarheid en verlichting te onderscheiden”. Ik heb daarmede meteen in positieve zin de derde voorwaarde geciteerd, die in het Amerikaanse rapport in negatieve zin wordt genoemd. Daar wordt nl. gesproken van de afwezigheid van een dergelijke „well-informed public opinion” als voorwaarde voor mogelijk succes van Sovjet-propaganda. Vraagt men zich nu af, of men in Nederland tot de categorie der goed-geïnformeerden kan worden gerekend, dan meen ik die vraag ontkennend te moeten beantwoorden. Wij zijn niet goed geïnformeerd, wij worden het niet en wij willen het niet worden. Men zou kunnen zeggen, dat wij er een zekere afkeer van hebben onze rust op dit punt te laten verstoren. Het gaat ons economisch niet slecht en sociaal hebben wij geen klagen. En wat ligt dan meer voor de hand, dan dat wij ons maar liever voor bepaalde onaangename realiteiten afsluiten? „It can't happen here”. Het loopt allemaal zo'n vaart niet en er is nog geen sprake van een grote, duidelijk op ons land gerichte actie. Ik geloof, dat deze houding — hoe begrijpelijk ook — uitermate gevaarlijk is. Wij zouden ons nu al moeten wapenen tegen de mogelijkheid, dat zich hier te lande eenzelfde ontwikkeling zou gaan voordoen, als ik zoëven ten aanzien van West-Duitsland heb geschetst. Zoals de zaken nu liggen, staan wij daartegenover vrij machteloos, omdat op geen enkele wijze de tegenkrachten, die in ons land ongetwijfeld in ruime mate aanwezig zijn, gemobiliseerd zijn.

Zijn wij kwetsbaar?

Zou hier verwarring kunnen worden gesticht door het listig aanwakkeren van sluimerende gevoelens? Ik noem U slechts één voorbeeld: het gebruikmaken van de nog altijd levende anti-Duitse gevoelens in ons volk.

Zouden er onzekerheid en wantrouwen kunnen worden gewekt door het handig uitbuiten van reeds bestaande twijfels? Bij voorbeeld ten aanzien van de doeltreffendheid van de civiele verdediging, van de militaire leiding en het militaire apparaat.

Zou men door het verspreiden van geruchten, bij voorbeeld over verraad, over vluchtschepen, het vertrouwen in de eigen overheid niet een knauw kunnen geven?

Er is alle aanleiding voor om te veronderstellen, dat door een intelligent geleide actie deze doelstelling: verwarring, wantrouwen, gevoelens van onzekerheid en in de steek gelaten worden, inderdaad kunnen worden bereikt. Het is goed de intelligentie van de tegenstander op dit punt niet te onderschatten, hoe weinig de C.P.N.-functionarissen er in ons land tot dusverre ook van terecht hebben gebracht. Ik geloof dus, dat ik de eerste, aan het begin van mijn voordracht gestelde vraag: zou ook ons volk vatbaar kunnen zijn voor de Sovjet-propaganda?, bevestigend moet beantwoorden. Omvang en intensiteit van die propaganda plus een onvoldoende gewapende publieke opinie kunnen doorslaggevend zijn.

Ik zou overigens nog een stap verder willen gaan, omdat ook op het psychologische terrein de voorbereiding van de verdediging in vredestand zal moeten beginnen. Ik zou namelijk nog een paar andere vragen willen stellen: Zou er in ons land paniek kunnen ontstaan door het plotseling opdoemen van een ernstige militaire dreiging? En zouden dreiging, gecombineerd met het ontnemen van vertrouwen in de leiding en met de belofte van herstel van

rust en orde bij het accepteren van nieuwe leiders (een systeem, dat niet zoveel verschilt van hersenspoeling) niet kunnen leiden tot een capitulatie? Is het Nederlandse volk hiertegen voldoende geestelijk gepantserd? Is het mogelijk Nederland met praktisch uitsluitend psychologische middelen op de knieën te dwingen? Niemand hoeft op dit moment deze vragen met „ja” of „nee” te beantwoorden; men dient zich echter wel te realiseren, dat het zinvol is om deze vragen te stellen. Zeker behoort het Nederlandse volk in zijn afwijzing van het communisme tot de krachtigste, maar als er ook maar de geringste kans op is, dat ons land met psychologische middelen overwonnen kan worden, dan betekent dat niets anders dan dat onze verdediging een groot hiaat vertoont. Het kan fataal zijn, alleen het lichaam te beschermen als in de eerste plaats de geest wordt bedreigd.

De psychologische veronderstelling:

Wie zich wil beschermen tegen een gevaar, begint met er zich een voorstelling van te maken, waaruit dat gevaar zou kunnen bestaan. Bij het ontwerpen van een safe in een nieuw bankgebouw gaat men uit van een zo volledig mogelijke kennis omtrent de modernste inbraakmethoden. De militaire defensie is gebaseerd op de voorstelling, die men zich maakt van een militaire agressie, waarbij men uiteraard probeert zoveel mogelijk gegevens daaromtrent te verzamelen. Ook voor de organisatie van de bescherming bevolking tracht men een zo concreet mogelijk beeld te krijgen van de aard van vijandelijke aanvallen, alweer op grond van actuele gegevens.

Ik zou willen stellen, dat er ook dringende behoefte is aan een andere veronderstelling: de psychologische.

Vorig jaar is op mijn advies door het Defensie Studiecentrum een opdracht in deze geest uitgewerkt. Het Defensie Studiecentrum heeft opgesteld een summier „Terreinverkenning rond de mogelijkheid van een psychologisch offensief op Nederland”. In dit stuk ligt reeds een basis van een psychologische veronderstelling. Zonder vooruit te willen lopen op de organisatorische zijden van het onderhavige onderwerp, zou ik hier de suggestie willen doen, dat de onlangs bij het Departement van Algemene Zaken ingestelde staf voor de civiele verdediging een commissie benoemt, welke tot taak krijgt op korte termijn een zo compleet mogelijke psychologische veronderstelling te ontwerpen.

Deze commissie zou moeten bestaan uit enkele deskundigen op politiek en militair terrein, waaraan sociologen en sociaal-psychologen zijn toegevoegd, terwijl het mij voorkomt dat daarin ook zitting zouden moeten hebben mensen met de visie en de fantasie van wat men tegenwoordig „science fiction writers” noemt.

Dat lijkt mij derhalve het eerst nodige: het ontwerpen van een psychologische veronderstelling, zowel op het stuk van de communistische propaganda in vreedstijd als ten aanzien van de zwaarste psychologische agressie. Hiermede ben ik toegekomen aan de behandeling van de tweede kernvraag, die U werd voorgelegd, nl. kan men zich tegen zoets ontastbaars verdedigen? De eerste stap is gelegen in de poging dat ontastbare tastbaar te maken en binnen de gezichtskring te halen. Door zich op deze wijze te verdiepen in de methoden, die worden toegepast om de strijd om de geest van de Westerse mens te winnen, legt men de onmisbare basis voor verdere actie. Men zal er zich echter van overtuigd moeten houden, dat daarmee slechts, wat men zou

kunnen noemen, de „documentaire” kant is verzorgd. Er moet evenwel meer gebeuren.

Welke middelen staan ons ter beschikking?

De verdediging tegen psychologische aanvallen zal uit twee delen moeten bestaan:

1. het meer bewust maken van de positieve waarden, waarop onze samenleving berust;
2. de actieve afweer van vijandelijke aanvallen.

De positieve waarden vormen niet zomaar een gegeven groothed, waarop men zonder meer kan bouwen. Zoals in de religieuze sfeer iedere zondag gewijd is aan het levend houden van het geloof, zal ook in meer algemeen kader voortdurende bezinning op en bewustmaking ten aanzien van de positieve waarden van ons maatschappelijk bestel en onze cultuur onvermijdelijk zijn. Misschien is er zoiets nodig als een „democratisch réveil”, waar alle maatschappelijke krachten voor dienen te worden ingeschakeld. Ik wil niet te lang stil staan bij dit overigens uitermate belangrijke punt. Er zijn anderen, die dat beter kunnen doen en ik zou van deze plaats aan vooraanstaande instellingen als de Prof. Teldersstichting, de Dr. Wiardi Beckman Stichting, het Katholiek Centrum voor Staatkundige Vorming, het Protestantse „Kerk en Wereld” de vraag willen voorleggen of zij er zich op zouden willen bezinnen in hoeverre hier ook voor hen een taak ligt.

Dat verdediging slechts zin heeft, wanneer het gaat om waarden, die waard zijn verdedigd te worden, is eigenlijk zo evident, dat ik over dit punt niet verder behoef uit te weiden. Ik herinner aan de interessante artikelen, die Prof. Fred. Polak enige jaren geleden over Cultuur en Defensie heeft geschreven in de Nieuwe Rotterdamsche Courant en verder geef ik nog twee citaten. Het eerste is afkomstig van de Zweedse overste Göthberg, die in „Siegen ohne Krieg” (1959) stelt: „Een grondvoorwaarde voor de verdedigingswil van een land is, dat het overgrote deel van de bevolking zich duidelijk bewust is van de waarden, die waard zijn om verdedigd te worden”. Het tweede is te vinden in „Battle for the Mind”, het bekende boek van de Britse psychiater William Sargant, waarin gezegd wordt dat „een goede beveiliging tegen bekering is het hebben van een heilig geloof in andere waarden”. Hoezeer ook de voorlichting hier van eminent belang is, de noemers „opvoeding”, „onderwijs”, „cultuur”, „politiek” en „godsdienst” lijken hier meer op hun plaats.

Ik wil dan nu overgaan naar het tweede punt: de actieve afweer van vijandelijke aanvallen. Zoëven heb ik — toen ik het opstellen van een psychologische veronderstelling bepleitte — gesteld, dat het noodzakelijk is de vijand en zijn methoden te kennen om in staat te zijn de gevaren te onderkennen en te weerstaan. Dat lijkt mij ook voor de publieke opinievorming een essentieel punt.

In de Military Review van 1959 wordt er al op gewezen, dat „de bevolking (zowel civiel als militair) van regeringswege voorlichting zou moeten krijgen, om op basis daarvan, gevoegd bij hetgeen men uit eigen wetenschap al weet, de waarde te kunnen bepalen van wat haar van verschillende zijden wordt verteld”. Ook op de door mij reeds gememoreerde vergadering van de Atlantic Treaty Association van enkele maanden geleden is gesteld, dat „de volkeren van het Westen in de eerste plaats duidelijk gemaakt moet worden, wat aard

en doelstellingen van het communisme zijn en welke methodes worden toegepast ter bereiking van het doel: de wereld-heerschappij”.

Suzanne Labin, de ijverige Franse, anti-communistische activiste, zegt het weer wat anders: „Om Sovjet-invloed te bestrijden is het belangrijkste niet de hulp aan onderontwikkelde gebieden, maar de hulp aan onderontwikkelde geesten, niet alleen in het Oosten, maar ook bij ons in het Westen.”

Voorlichting

Dat wijst allemaal in één en dezelfde richting, nl. in die van een actieve voorlichting, te beginnen bij het bekendstellen van waar de vijand schuilt, wat hij beoogt en hoe hij zich uit.

Ook aan het geven van deze voorlichting zal grondig onderzoek vooraf moeten gaan. Het is immers praktisch ondoenlijk om zonder nadere informatie en onderzoek vast te stellen wat in feite de invloed van de Russische propaganda in een land is. We weten in ieder geval wel, dat het aantal communistische zetels in de volksvertegenwoordiging daarvoor niet een juiste maatstaf is.

Er wordt veel gepraat en geschreven over communistische propaganda, maar als wij ons systematisch willen gaan verweren, zullen wij ons ook moeten afvragen hoe de propaganda ons bereikt, via welke wegen wij beïnvloed worden. Dan realiseren wij ons, dat wij geen communistische kranten lezen, niet naar de Russische radio luisteren, geen lid zijn van een mantelorganisatie, nooit een communist spreken. De enige mogelijkheid is dus, dat de Sovjet-propaganda ons bereikt via onze eigen communicatiemiddelen, via eigen pers, radio, bioscoop en televisie. Dit is een ontstellende, maar ook een waardevolle ontdekking, omdat zij al een richting wijst waarin er gewerkt moet worden.

De New York Times heeft twee weken geleden een rapport gepubliceerd van de Amerikaanse geheime dienst over de reacties in de Westerse wereld op de Amerikaanse en Russische activiteiten op het gebied van de ruimtevaart en over de heersende meningen ten aanzien van de militaire krachtsverhouding. De daarin weergegeven meningen kunnen niet anders dan gebaseerd zijn op informatie afkomstig van eigen communicatiemiddelen. Wat wij over Rusland weten is datgene wat de Russen willen dat wij weten.

De constatering, dat de communistische propaganda ons via onze eigen communicatiemiddelen bereikt, houdt geen verwijt in aan de hoofdredacteurs en leiders van andere voorlichtingsorganen. Deze situatie doet zich trouwens niet alleen in Nederland voor, maar in het gehele Westen. De oorzaak ligt niet in de eerste plaats in onoplettendheid, maar in de persvrijheid, in de volledigheid van berichtgeving, in de afwezigheid van het afgrenzen van bepaalde nieuwsbronnen. Deze vrijheid, die ook de communistische propaganda tot ons laat doorkomen, is een van de wezenskenmerken van de Westerse ideologie.

Het zich realiseren van dit feit betekent reeds een stuk afweer. Het zou wellicht nuttig zijn, indien dezelfde voorlichtingsorganen, die ons het nieuws uit communistische bron brengen, mee zouden helpen bij het evalueren van dit nieuws, d.w.z. de bron duidelijk te laten uitkomen en waar mogelijk het nieuws commentariëren.

Het als propaganda onderkennen van velerlei verschijnselen levert reeds een flinke hoeveelheid immuniteit. In dit verband zou ik willen wijzen op de heilzame werking van een boek als dat van Vance Packard „The hidden Per-

suaders". Hoe men verder ook over dit boek mag oordelen, het heeft in ieder geval de grote verdienste, dat het een beeld geeft van hoe de consument wordt bewerkt, en dat wij ons daardoor realiseren, dat het bekend maken van dergelijke technieken reeds een zekere bescherming tegen de uitwerking biedt. Dan laten wij ons minder gauw ompraten.

Bela Szunyogh waarschuwt in zijn boekje „Psychological Warfare” (1955): „Nergens in de Westerse wereld is de bevolking voldoende ingelicht omtrent de trucs en technieken van psychologische oorlogvoering”. In Zweden heeft men dit ingezien. In dat land heeft een commissie „School en Defensie” een plan ontwikkeld, waarbij op scholen les wordt gegeven in het wezen van propaganda en wordt geleerd propaganda te doorzien.

Nog wat meer over de voorlichting

Zoals gezegd: voorlichting levert de beste afweer tegen psychologische agressie. Er zal gewerkt moeten worden aan de opbouw van een goed-geïnfomeerde openbare mening door het aantonen van wat Rusland beoogt en welke middelen het daartoe bezigt.

Men zal dit als het beginpunt moeten zien, van waaruit de voorlichting — naast zee-, land- en luchtmacht en de Bescherming Bevolking (ook wel de 4e macht genoemd) — zich zal kunnen ontwikkelen als de vijfde macht in het totale systeem van de defensie. Wie de complete civiele verdediging wil zien als de vierde macht en de voorlichting als een onderdeel daarvan, zal van mij geen tegenspraak krijgen. Ik heb in de titel van deze voordracht niet een bepaalde volgorde willen uitdrukken, maar wel het feit, dat in onze verdediging de voorlichting tot een werkelijke macht moet worden verheven.

Over voorlichting wordt dikwijls op lichtvaardige wijze gesproken. Te weinig realiseert men zich, dat voorlichting een vak is, voor de goede uitoefening waarvan inzicht en ervaring nodig zijn en bovenal een grote dosis technische kennis, d.w.z. kennis omtrent „spel en regels” van de communicatie.

Door Rusland wordt dit spel op meesterlijke wijze gespeeld, zowel wat media-gebruik als wat timing betreft. Een enkel voorbeeld hiervan toont tevens aan, hoe de Russen de Westerse pers gebruiken. In de Amerikaanse „Public Relations Journal” van juni 1960: „Chroesjtsjow let er wel op, dat zijn woorden zó getimed zijn, dat ze op tijd de Amerikaanse zondagsbladen bereiken. Bovendien zijn zijn woorden eenvoudig, direct, persoonlijk gericht en ze hameren dikwijls op hetzelfde aambeeld. Ze zijn dikwijls emotioneel getint, agressief of honingzoet, al naar gelang daarmee het meest wordt bereikt.” En een citaat uit „De Journalist” (juni 1960), welk blad op zijn beurt de Amerikaanse journalist H. M. Norton aanhaalt, die van '56 tot '59 voor zijn krant in Moskou heeft gezeten: „Voor de Westerse correspondenten in Moskou is er altijd één reden tot tevredenheid..... dat is de zekere wetenschap, dat bijna alles wat hij weet te produceren en de Sovjet-censor kan laten passeren hoogstwaarschijnlijk op de voorpagina terecht komt..... Ontmoediger is echter vaak het telefoontje uit Londen met de mededeling, dat een Russische partijfunctionaris iets bijzonders heeft gezegd..... Russische machthebbers verschaffen hun eigen nieuwsvoorziening aan het Westen een voor-sprong van enkele uren, doordat een bericht van Tass over Radio Moskou in Londen wordt uitgezonden, welke uitzending in Moskou zelf niet wordt ontvangen.”

Voorlichting is geen samenbundeling van incidentele activiteiten, maar een systematische handeling met een zekere continuïteit. Die systematiek is van het grootste belang. Systematische agressie kan alleen systematisch worden afgeweerd.

In wezen gaat het er bij de voorlichting om, vast te stellen *welke boodschap aan welke groep mensen op welk moment via welk kanaal het beste kan worden overgebracht*. Dus: *wat, aan wie, wanneer en hoe*. Om dat te kunnen doen moet de voorlichter dus zelf geïnformeerd worden, zijn publieken kennen en de communicatiemogelijkheden met die groepen. Continu zal onderzoek nodig zijn naar meningen van verschillende bevolkingsgroepen, naar communicatiemogelijkheden e.d.

Toen wij het over het onvoldoende geïnformeerd-zijn van de Nederlandse bevolking hadden, heb ik gesteld, dat men dikwijls slechts ongaarne bepaalde realiteiten onder het oog wil zien. Dat is een algemeen menselijk trekje, waarvan ik U — zij het op een heel ander terrein liggend — nog even een voorbeeld zou willen geven. Ik citeer hier „Ariadne” van november 1960 en het gaat over de kwestie van het verband tussen roken en longkanker. Ik lees daar: „De mens is conservatief; wij veranderen niet graag, wij willen eigenlijk liever niet op iets nieuws overgaan, ook al is dat nieuwe beter. Prof. Linschoten geeft in dit verband cijfers over een enquête, waarbij in 1954 553 mensen werden ondervraagd over hun mening betreffende het verband tussen roken en longkanker. Over dat verband is de laatste tien jaar tamelijk intensief voorlichting gegeven. Van de niet-rokers bleek 55 % er niet van overtuigd te zijn dat het verband bewezen is; van de lichte rokers 68 %; van de gematigde 75 %; van de zware rokers 86 %. De conclusie is, zegt Prof. Linschoten: naar mate men meer rookt, wordt men door dezelfde voorlichting minder overtuigd. Preventieve voorlichting beoogt echter het tegendeel! En het heeft er alle schijn van dat de zakelijke informatie en de daaraan gekoppelde aansporing, minder te roken, de zware rokers eerder in hun houding stijft dan hen, via de twijfel, tot minder roken te brengen.”

Planten wij dezelfde gedachtengang over op het onderwerp, dat thans aan de orde is, dan betekent dit, dat onze voorlichting met extra-weerstanden zal worden geconfronteerd, omdat men zich niet uit zijn sfeer van rust en zekerheid wil laten halen. Maar er wachten nog meer moeilijkheden.

Communicatiemiddelen

Men zal onder ogen moeten zien, dat op het gebied van de internationale politiek en de defensie de zgn. massacommunicatiemiddelen vermoedelijk niet meer voldoende communicatie met de massa bieden.

Om aan te tonen, waar ik op doel, zou ik U twee citaten van bekende Amerikaanse sociologen willen voorlezen, het eerste is genomen uit „Personal Influence” van Katz en Lazarsfeld (1955), het tweede is van Bernard Berelson in „Communications and Public Opinion” (1953). Katz en Lazarsfeld zeggen: „Een onderzoek ter gelegenheid van de presidentsverkiezingen in 1940 heeft aangetoond, dat het effect van de massamedia gering was vergeleken met de invloed van het persoonlijke contact”. De schrijvers stellen vast, dat men in toenemende mate sceptisch staat tegenover de macht van de massamedia.

Bernard Berelson zegt over dit onderwerp: „Hoe persoonlijker het medium, hoe effectiever het is in het ombuigen van meningen. Dit betekent, dat het

persoonlijk gesprek invloedrijker is dan de radiovoordracht, en de radiovoordracht effectiever dan het krantenverslag ervan."

Ten aanzien van de voorlichting hebben wij dus geconstateerd:

- a) de stof moet nog worden verzameld;
- b) de menselijke psyche verzet zich tegen de confrontatie met nieuwe dreigende gevaren, hoezeer men ook verstandelijk de dreiging inziet;
- c) de massa-media zijn niet in eerste instantie aangewezen middelen voor de voorlichting.

De belangrijkste conclusie uit deze cumulatie van moeilijkheden is, dat er een heel stuk organisatiewerk verzet zal moeten worden om de noodzakelijk geachte voorlichting tot haar recht te doen komen.

Alvorens daarop, tot slot, iets nader in te gaan, moet ik echter ter voorkoming van misverstanden toch nog even die kwestie van het gebruik van de massa-communicatiemiddelen aan de orde stellen. U zou het ongetwijfeld onwaarachtig vinden klinken, wanneer ik de krant, de film, de radio en de televisie nu ineens als ondoeltreffende middelen zou doodverven, terwijl tevoren juist werd gewezen op de grote waarde van deze media voor de Russische propaganda. De massa-communicatiemiddelen beïnvloeden ongetwijfeld delen van de massa, terwijl er overigens (o.m. volgens de reeds geciteerde Berelson) wel degelijk een verband bestaat tussen het persoonlijk contact in de groep en de massa-communicatiemiddelen. Elke groep heeft een opinielider of opinieoverbrenger. Hetgeen deze centrale figuur aan informatie ontvangt — d.w.z. dus mede uit krant, radio of televisie — wordt in zijn groep doorgegeven.

Verder is er op velerlei gebied ervaren, dat het persoonlijk contact en de communicatie binnen de kleine groep voor opiniebeïnvloeding altijd favoriet zijn geweest. Bij de landbouwvoorlichting telt ook het woord van de buurman, het familielid of de consultant heel wat zwaarder dan het gedrukte stuk of de voorlichtingsfilm. Het is logisch, dat deze algemene regel ook opgaat voor de actie die hier vandaag besproken wordt, evenals zij trouwens geldt voor de Russische propaganda zelf. Men moet zich dus goed voor ogen houden, dat het hier gaat over de mate van effectiviteit. En daarmee is dus allerminst gezegd, dat de massa-media — en ik denk daarbij in het bijzonder ook aan de visuele middelen, met voorop de televisie — géén „impact“ zouden hebben. Men staat echter het meest open voor voorlichting in zijn hoedanigheid van groepslid, dus bij voorbeeld als bezoeker van een vergadering van zijn Vereniging, als lezer van een vakblad, als deelnemer aan cursus of excursie.

Het zal er om gaan de bevolking te bereiken niet massaal, maar als som van homogene groepen. De voorlichting zal het meeste effect hebben als zij de mensen bereikt in hun „hokjes“ en als zij wordt gegeven door diegenen, die in diezelfde „hokjes“ huizen en naar wie geluisterd wordt.

Organisatie onmisbaar

Op grond van wat ik hiervoor heb betoogd, zouden naar mijn mening voor de organisatie van effectieve, defensieve voorlichting (over wat de Sovjet-Unie beoogt en op welke wijze zij te werk gaat en kan gaan) de volgende stappen genomen moeten worden:

- 1) enerzijds zal gezorgd moeten worden voor het verzamelen van grote hoeveelheden gegevens, die kunnen dienen ten behoeve van de voorlichting.

Deze gegevens zullen verkregen worden uit de binnen- en buitenlandse pers en van officiële en andere inlichtingenbronnen.

- 2) anderzijds zal een lijst gemaakt moeten worden van de vele groepen, die voor voorlichting in aanmerking komen (bij voorbeeld leerkrachten, landbouwvoorlichters, maatschappelijke werkers, geestelijken, kunstenaars, journalisten, werkgevers- en werknemersorganisaties, enz. enz. enz.)
- 3) vervolgens moet contact worden opgenomen met deze groepen en afspraken worden gemaakt over welke opinieleider(s) in deze groepen regelmatig voor hen en hun groep belangrijke informatie en voorlichtingsmateriaal zullen ontvangen.
- 4) voorlichtingsdeskundigen, die regelmatig voeling houden met hun contactmannen in de verschillende groeperingen, zullen de verzamelde gegevens sorteren en met of zonder commentaar doorzenden naar die groepen, die het meest in de betreffende gegevens geïnteresseerd zullen zijn.

Dit voorlichtingssysteem zou men zich kunnen voorstellen als een soort buizenpost: op het centrale punt worden de boodschappen in de buis of buizen gestopt, waardoorheen ze geleid worden naar de opinieleiders van groepen door wier toedoen het betreffende bericht het meeste effect sorteert in de voorlichting over doel en middelen van de Russische psychologische oorlogvoering. De voor het vruchtbaar werken onmisbare teruginformatie zal niet via de buizen geleid kunnen worden, maar vindt plaats bij het persoonlijk contact tussen voorlichter en opinieleider. Ergens zal het centrale punt van dit voorlichtingssysteem moeten worden gevestigd.

Alleen al uit het feit, dat de voorlichting zich afspeelt in de wereld van de natuurlijke maatschappelijke groeperingen, volgt, dat de uitvoerende taak bij voorkeur niet in handen van de overheid zou moeten liggen, al was het alleen al omdat de overheid daar niet altijd even gemakkelijk toegang vindt. Belangrijker is misschien echter nog, dat het bedoelde werk ook het beste verricht zou kunnen worden door een speciaal in het leven te roepen organisatie. Een organisatie dan, ontstaan uit de overkoepeling van bestaande lichamen en instellingen op de brede terreinen, die hiervóór al werden genoemd: cultuur, onderwijs, godsdienst, sociaal-economie, politiek.

Het is echter niet te verwachten, dat zonder meer een dergelijk initiatief zal worden genomen. De stoot zal dus wellicht door de overheid gegeven moeten worden. Daar is ook alle reden voor, want het gaat hier om een volwaardig stuk verdedigingsvoorbereiding, waarvan de totstandkoming behoort tot de overheidsverantwoordelijkheid. Indien later zou blijken, dat ons land onvoldoende voorbereid zou zijn op het weerstaan van psychologische agressie, dan draagt slechts de overheid daarvoor de verantwoordelijkheid. Als achterevolgende taken van de overheid kan men zien: het nemen van het initiatief, het helpen organiseren en eventueel bemannen, de financiering en — permanent — het voeden met gegevens.

Slechts indien de totstandkoming van een particuliere organisatie zou falen, — in allerlaatste instantie dus — zou het werk door de overheid zelf moeten worden gedaan.

Het spreekt vanzelf, dat ik niet meer dan een globale schets heb kunnen geven van de manier waarop de defensieve voorlichting, de „vijfde macht” zou kunnen worden georganiseerd. Zoals bij iedere organisatie zullen degenen,

die er deel van gaan uitmaken en er leiding aan gaan geven, sterk hun persoonlijk stempel op de organisatie en werkwijze drukken.

De aansluiting van deze organisatie aan de overheid (als initiatiefnemer, informatiebron en financier) zou op allerlei plaatsen kunnen geschieden. Vele departementen hebben met deze materie te maken (Buitenlandse Zaken, Defensie, Binnenlandse Zaken, Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Sociale Zaken en Volksgezondheid, Economische Zaken, Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, Verkeer en Waterstaat). Om deze reden kan men stellen, dat deze aangelegenheid behoort tot het ressort van de dienst, die de coördinatie tot taak heeft van alle zaken betreffende de niet-militaire defensie.

Op een persconferentie heeft de chef van de staf voor de civiele verdediging onlangs gezegd, dat „een zeer belangrijk maar moeilijk onderdeel van de civiele verdediging de morele verdediging van de bevolking is”. De chef van deze staf heeft echter ook meegedeeld, dat er voor 1961 f 50 miljoen voor die civiele verdediging is bestemd. Ongetwijfeld zullen in dit bedrag de gelden gevonden kunnen worden, die benodigd zijn voor het „aanzwengelen” van de psychologische verdediging. Als men er rekening mee houdt, dat psychologische aanvallen vooraf zullen gaan aan en misschien in de plaats zullen treden van puur-militaire agressie, dan zal ook aan de psychologische verdedigingsvoorbereiding dezelfde urgentie moeten worden toegekend en dezelfde aandacht moeten worden besteed als het geval is met de overige verdedigingssectoren.

DEBAT TE 's-GRAVENHAGE

Voorzitter: Z.E. Luitenant-Generaal o.n.a. J. H. Couzy

De Voorzitter:

Voor het debat hebben zich opgegeven Admiraal Pinke, Kapitein Krijgsmann en de heer Ekker. Ik geef dan het woord aan de heren in deze volgorde.

Admiraal Pinke:

Mijnheer de voorzitter, een punt waarop de psychologische oorlogvoering ten aanzien van ons land mijns inziens belangrijk succes heeft geboekt is de ondermijning van het moreel van de bevolking door het bijbrengen van angst. Deze angst kan bij het uitbreken van een oorlog tot paniek en het incenstorten van het binnenlandse front leiden.

Velen, ik heb hen onder de hoogste ambtenaren ontmoet, verwachten in een oorlog de totale vernietiging van ons land door atoombommen en radioactiviteit en zien in onze defensie niets anders dan de verzekeringspremie, welke wij betalen om geen oorlog te krijgen.

De gevaren worden ver overschat en dit doet de angst toenemen. Vooral de angst voor radioactiviteit wordt sterk aangewakkerd o.a. door dergelijke, wetenschappelijk volkomen onverantwoorde boeken als „On the Beach”, dat bovendien nog verfilmd is ook. Wij zien dan ook de angst voor radioactiviteit naar voren komen, wanneer een klein incident gebeurt, zoals het bekende geval van Putten. En wij maken zelfs mee, dat men huiverig is voor voedsel uit Japan, wegens het r.a.-gevaar.

Goede voorlichting kan er veel aan doen deze angst weg te nemen en hiermede behoeft niet te worden gewacht tot een organisatie, als door inleider bedoeld, is geschapen.

Wat voorlichting betreft, is het vooral belangrijk de jeugd aan te pakken, die het door hen geleerde zeker aan ouders zullen doorgeven. Wij moeten dan ook denken aan voorlichting op de scholen, middelbare scholen, kweek-scholen, ambachtsscholen enz., en vooral niet te vergeten de huishoudscholen, wegens de belangrijke rol van de vrouw in deze.

Het apparaat, dat deze voorlichting kan verzorgen, is reeds aanwezig in de B.B., zodat niet behoeft te worden gewacht, maar onmiddellijk kan worden begonnen.

Kapitein Krijgsmann:

Mijnheer de voorzitter, de geachte inleider stelde in het begin van zijn betoog enkele factoren, waarvan één of meerdere aanwezig dienen te zijn, indien vijandelijke psychologische oorlogvoering een kans van slagen wil hebben. Naast een dezer factoren nl. de „aanwezigheid van sociaal-economische onzekerheid“ zou ik voor ons land willen stellen „een aanwezigheid van geestelijke onzekerheid“.

Inderdaad is in ons land van een sociaal-economische onzekerheid geen sprake, doch een geestelijke onzekerheid t.a.v. de houding, die men tegen de nieuwe strijdmiddelen moet aannemen, doet voor de krijgsmacht schadelijke groeperingen als paddestoelen uit de grond schieten.

In onze Christelijke natie is de afkeer van alles wat met oorlogvoering te maken heeft zeer toegenomen sinds de A-wapens hun intrede hebben gedaan. We kennen tegenwoordig commissies tegen uitbreiding van schietbanen, lawaai rond vliegvelden, oefenende militairen in recreatiegebieden, kortom commissies tegen alles wat voor de vergroting van de weerbaarheid van ons leger noodzakelijk is.

De geachte inleider kwam in zijn betoog ook tot de uitspraak, dat onze legale nieuwsbronnen ongewild propaganda voor 's vijands denkbeelden verspreiden. Als een van de voornaamste nieuwsverspreidingsmiddelen noemde de inleider terecht de dagbladen. Inleider vroeg zich hierbij af of het mogelijk zou zijn, bepaalde artikelen in die dagbladen van officieel commentaar te voorzien.

Ik ben evenwel van mening, dat de huidige pers voor officiële commentariëring geen plaatsruimte zal afstaan, aangezien veelal de dagbladen op commerciële grondslag zijn gefundeerd. Hieruit volgt, dat men eerder geneigd zal zijn een artikel te plaatsen, waaruit mogelijkere wijs een abonneewinst kan voortvloeden, dan dat men het tegengestelde zou doen.

Mijnheer de voorzitter, de inleider heeft ook gesproken over mogelijke voorlichting in „hokjes“. Het leger is n.m.m. een „hok“ bij uitstek waar een goede intensieve voorlichting zal moeten worden gegeven. En dan niet door een officier, die naast zijn normale functie de taak voorlichting als bijbaantje krijgt toebedeeld. Een speciaal daartoe opgeleid voorlichtingsofficier zal hiervoor slechts geschikt kunnen zijn. Wellicht zou deze voorlichting ertoe kunnen bijdragen de vaak zo tendentieuze berichtgeving van de pers te bestrijden. Ik acht het gelukkige bezit van de persvrijheid in ons land zeer nadelig voor onze krijgsmacht.

Ik zou het op prijs stellen, indien de geachte inleider iets nader op de voorlichting in ons leger zou willen ingaan.

Ik dank U, mijnheer de voorzitter.

De heer Ekker:

Mijnheer de voorzitter, mijne heren, ik heb met grote belangstelling het betoog van de geachte inleider gehoord, met te meer belangstelling omdat ik als journalist met deze vraagstukken uiteraard dagelijks te maken heb. Daarbij kan ik de vorige spreker de verzekering geven, dat overwegingen zoals hij die aan de pers heeft toegeschreven niet meespelen, maar dat er wel andere factoren zijn die van invloed zijn op de houding van de pers.

Mijnheer de voorzitter, ongeveer twaalf jaar geleden in 1948 is de NATO tot stand gekomen als middel tot verdediging van het Westen tegen de enorme en in kracht steeds toenemende strijdmacht van de Sovjet-Unie. De Westelijke landen besloten in een collectieve inspanning en een collectief veiligheidssysteem tegen deze dreiging een betrekkelijk bescheiden, maar doeltreffende afweer te stellen. Ik voor mij houd het er voor, dat de geweldige inspanningen die de Sovjet-Unie zich heeft getroost om met behulp van het hele haar ten dienste staande propaganda-apparaat er onafgebroken op gericht is geweest deze tegenstand teniet te doen door pogingen om deze groep van landen uiteen te jagen, dan wel de opbouw van de adequate defensie te verhinderen of te vertragen. Dat is ook nu nog het hoofddoel van de Sovjet-politiek ten opzichte van het Westen. Ik ben het niet met spreker eens, als hij zegt dat Nederland tot nog toe eigenlijk niet het voorwerp is geweest van een geconcentreerde psychologische aanval. Ik wil eraan herinneren, dat bevoegde militairen er al in 1956 van spraken, dat Nederland binnenkort de beschikking zou krijgen over geleide projectielen. Het is 1960 geworden voor het eindelijk zover kwam. Er is al jaren sprake van uitrusting van de Nederlandse strijdkrachten met wapens, waarmee atoomladingen kunnen worden afgeleverd. Ik laat in het midden of de atoomkoppen die voor het gebruik van die wapens nodig zijn zich nu al dan niet in ons land bevinden, maar ik constateer wel dat de voorbereiding van de mogelijkheid om die atoomkoppen op te slaan ook in ons land zeer belangrijk is vertraagd. Dit zijn slechts twee voorbeelden. Er zijn legio andere te geven van acties die de opbouwswelheid van de defensie hebben afgeremd.

Het een zowel als het ander schrijf ik toe aan een door openvolgende regeringen gekoesterde vrees voor ongunstige reacties van de kant van de bevolking. Die vrees van de regering is veroorzaakt, naar ik de stellige overtuiging heb, door onderkenning van de gevolgen van de systematische bewerking, óók van de Nederlandse publieke opinie, van de zijde van de Sovjet-Unie. Die bewerking is niet steeds rechtstreeks te werk gegaan, zelfs in sterke mate getrapt. Het is begonnen met de bekende vredescongressen van eerst Stockholm, daarna geloof ik Moskou en Wenen en van daaruit is het opzetten van de bevolking tegen het in eigen land hebben van zulke wapens, onder accentuering van de mogelijke consequenties daarvan, doorgespeeld, vaak door bemiddeling van op zich zelf niet-communistische, maar wel eenzijdig beïnvloede tussenorganisaties. Er is gespeeld op de angst en op de onbekendheid met de dingen, waarom het ging zoals admiraal Pinke zeer terecht heeft opgemerkt. Ik bestrijd dan ook dat wij hier niet het voorwerp van een

geconcentreerde en stelselmatige campagne van de Sovjet-propaganda zijn geweest, We zijn het nog vandaag, iedere dag.

De heer Hollander, mijnheer de voorzitter, heeft gesproken over de mogelijkheden om tot een betere voorlichting te komen. Ik kan het daar geheel mee eens zijn, maar ik zou er wel de aandacht voor willen vragen, dat de meest geëigende weg is, die voorlichting in de eerste plaats te geven via de normale voorlichtingskanalen. Men moet voorlichters in staat stellen op behoorlijke wijze voor te lichten en tot mijn spijt moet ik zeggen, dat de voorwaarden daarvoor niet aanwezig zijn. Uit eigen ervaring kan ik verzekeren dat men in kranten-reportages over de vraagstukken, die er militair in het geding zijn — ook voor wat betreft A-wapens en de beklemmende problematiek daarvan — een vergaande, mits nuchtere en verklarende voorlichting kan geven zonder dat lezers van kranten daarbij met massa's brieven hun afkeer tonen. Maar journalisten moeten om dat te kunnen doen, zelf in staat zijn om de gegevens te verzamelen. Zij moeten uiteen kunnen zetten het waarom van zulke wapens in het totaal-beeld van de defensie-opdracht waarvoor het Westen staat. Ik kan niet anders zeggen dan dat het voor Nederlandse journalisten bijzonder moeilijk is om toegang te krijgen tot de bronnen die hen in staat moeten stellen hun lezers uiteen te zetten wat de Sovjets aan het doen zijn, waarom ze dat doen, wat achter de leuzen schuil gaat en waarom het Westen daartegenover de houding moet aannemen die het aanneemt. Met vage algemeenheden kan geen journalist die taak behoorlijk vervullen. Alleen concrete feiten, ook militair, kunnen de lezers een inzicht verschaffen dat hun duidelijk maakt wat er aan de gang is. Het is een wat ironische speling van het lot dat de Sovjet-Unie, die er steeds op uit is om door het aanjagen van nationale instincten en het aanwakkeren van wantrouwen jegens bondgenoten, de verdeeldheid tussen de NATO-landen te bewerkstelligen, juist op het terrein van de afweer van het Westen, namelijk op het terrein van de voorlichting, in de kaart wordt gespeeld door de klaarblijkelijke nationale vooringenomenheden van de NATO-landen. De informatie aan voorlichters, met name aan journalisten is mogelijk, naar mijn mening, maar zij kan alleen goed geschieden, als zij volgens een goed program op basis van een goede organisatie door de NATO zelf wordt verricht. De toestand is echter zo, dat de vrees van de onderscheidene regeringen voor inmenging van de kant van NATO in hun beleid ertoe heeft geleid, dat NATO zich volstrekt niet met de pers in de afzonderlijke landen mag bemoeien. Er zijn daardoor voor journalisten geen contactmensen van de NATO-voorlichtingsdienst in de betrokken landen bereikbaar. Alles wat een journalist in Nederland te weten wil komen over de militaire vraagstukken van Nederland, moet hij van Nederlandse instanties krijgen en mijn ervaring heeft geleerd, dat de gegevens die nodig zijn voor een goede voorlichting in de pers daar niet te krijgen zijn en niet te krijgen zullen zijn. Loopt de journalist geheel vast, dan kan hij ten slotte naar Parijs gaan. Maar dat doet hij nu eenmaal niet iedere dag en hij moet nu eenmaal dagelijks op de actuele dingen kunnen reageren.

Ik benijd mijn Amerikaanse collega's om de bijzonder verhelderende wijze waarop zij de militaire en politieke problematiek uiteen kunnen zetten dank zij de bijzonder doeltreffende wijze waarop zij zich op hun beurt kunnen laten voorlichten door deskundigen. In Europa blijft dat uitgesloten, zolang NATO niet in staat wordt gesteld door zijn beste deskundigen en een op hen

aansluitend voorlichtingsapparaat de pers van dag tot dag voor te lichten en de gevraagde informaties te kunnen verstrekken. Concluderend zou ik willen zeggen: begin een goede voorlichting van de bevolking door het scheppen van een apparaat dat de meest geëigende voorlichters, te weten de journalisten, in staat kan stellen zich van hun voorlichtingstaak te kwijten. Als er daarnaast nog behoefte aan een speciaal apparaat, zoals geschetst door de heer Hollander, zou blijven bestaan, kan dat een nuttige volgende stap zijn.

Kapitein Krijgsman:

Mijnheer de voorzitter, speciaal tot de Heer Ekker zou ik thans het woord willen richten. Wellicht ben ik zojuist iets te onduidelijk geweest in mijn bewoordingen. Ik zou echter het tendentieuze van de berichtgeving, welke ik dus schadelijk acht voor onze krijgsmacht met het geven van twee voorbeelden willen illustreren. Het eerste voorbeeld is uit de tijd van de watersnood in Tuindorp Oostzaan. Na de eerste berichten rond deze dijkdoorbraak, suggereerden meerdere dagbladen, dat de dijkdoorbraak wel eens te wijten zou kunnen zijn aan de zware militaire munitietransporten, die dagelijks over deze dijk plaats vonden.

Dat een gemotoriseerde patrouille van Van Heutsz als eerste het gat ontdekte en in het holst van de nacht de bewoners van de bedreigde polder alarmeerde, kwam pas later in veel bescheidener opmaak in het nieuws.

Het tweede voorbeeld betreft het afschuwelijke auto-ongeluk op de rijksweg onder de rook van Delft.

Een burgervrachtauto bestuurd door een dpl soldaat (met weekendverlof) boorde zich, ten gevolge van een mankement aan de vrachtauto in het tegenliggend verkeer. Het resultaat was doden, brand en een enorme verkeerschaos. In grote opmaak stond in bepaalde dagbladen te lezen: „*Militair ramt tegenliggers. Twee doden*”.

Zelfs op de bij het artikel afgedrukte foto was niet te onderscheiden of het nu een burger- dan wel een militair voertuig betrof. Hier suggereerde men dus eveneens het militaire apparaat als de kwade genius.

Ten slotte moge ik opmerken, dat als kop in de krant „Ex-Koreaans” het bij het publiek ook goed doet.

Ik dank U, mijnheer de voorzitter.

De heer Hollander:

Mijnheer de voorzitter, met de opmerkingen van de Vice-Admiraal Pinke ten aanzien van het bijbrengen van de angst om de verdedigingswil van het Westen te ondermijnen, ben ik het volkomen eens. Ik ben met hem van mening, dat reeds nu voorlichting gegeven kan worden over de uitwerking van moderne wapens. Ik meen trouwens, dat deze voorlichting van de Bescherming Bevolking geplaatst dient te worden in het kader van de voorlichting die ik bedoel in mijn voordracht. Blijkbaar zijn echter de omstandigheden, waaronder thans deze voorlichting moet geschieden niet ideaal. Ik wil daar straks, in mijn beantwoording van de opmerking van de heer Ekker nog nader op terugkomen.

Wat de opmerkingen van de Vice-Admiraal Pinke betreft over de voorlichting aan de jeugd, ben ik het wel eens met zijn uitgangspunt. Het is zeer belangrijk de nieuwe generatie zo spoedig mogelijk en goed voor te lichten.

Ik ben het niet met hem eens wanneer hij stelt dat de voorlichting rechtstreeks op de jeugd gericht moet worden. Ik zie het meer als een soort twee-traps raket. De overheid kan niet optreden als voorlichter van de jeugd. Dit zou weerstanden wekken; het is politiek en moreel niet acceptabel. Ik meen dat de voorlichting via de leerkrachten dient te geschieden en ik zie de leerkrachten dan ook als één van de groepen die in eerste instantie de voorlichting, als onderdeel van de actieve afweer, dienen te krijgen. Dit lijkt mij de beste methode, die op den duur effect kan sorteren.

Met de kapitein Krijgsman ben ik het eens, dat ook de geestelijke onzekerheid, die een gevolg kan zijn van externe ondermijningsactiviteiten, een rol speelt. Enige kanttekeningen wil ik wel maken bij zijn opmerkingen over de pers. Ik heb uitdrukkelijk gesteld en wil dat wederom stellen, dat de persvrijheid één van de waarden is van onze democratische samenleving. Wanneer hij stelt dat een pers op commerciële basis nadelig werkt, dan moet ik daar tegenover stellen, dat het alternatief voor een vrije pers op commerciële basis is een geleide pers op niet-commerciële basis. Maar hier gaat het nu juist om — wij willen juist geen geleide pers.

Ik heb er in mijn lezing alleen op willen wijzen dat een stuk vijandelijke propaganda bij ons binnen komt via onze pers; maar ik meen dat het bewust zijn hiervan reeds belangrijk kan bijdragen tot een vermindering van de gevaren die hierin gelegen kunnen zijn. En ik bepleitte het zo nodig en zoveel mogelijk commentariëren van het nieuws, dat ons uit en omtrent Rusland bereikt, en dat is juist dán pas goed mogelijk bij een vrije pers, wanneer deze commercieel gezond stoelt.

Naar aanleiding van Kapitein Krijgsman's opmerkingen over de voorlichting binnen de strijdmacht wil ik alleen zeggen, dat ik het eens ben met zijn bewering dat in dit opzicht veel gedaan moet worden en dat het goed gedaan moet worden. Ik wil hier niet ingaan op de vraag hoe de voorlichtingsorganisatie van het Ministerie en van de strijdmacht georganiseerd dient te zijn.

De heer Ekker heeft naar het mij voorkomt een zeer belangrijk punt aangesneden, dat een illustratie vormt van mijn beweringen. Bij de activiteiten, die dienen tot de uitholling van de NATO, wordt gebruik gemaakt van de nationale sentimenten. Toch zou ik hierover nog wel iets willen zeggen. „Realistische voorlichting is mogelijk”, zo heeft de heer Ekker gezegd en hij merkte op dat hij op zijn artikelen in de loop der jaren nauwelijks enige boze reacties van lezers heeft gekregen. De heer Ekker zal mij echter niet euvel duiden wanneer ik stel dat hij aan de andere kant ook geen aanwijzingen heeft gekregen wie zijn artikelen wél gelezen hebben. Ik herinner U in dit verband aan mijn opmerking, dat de mensen zich afsluiten voor onaangename feiten. Op dit gebied is veel onderzoekingswerk verricht — ook in Nederland — en bij de onderzoeken is steeds weer gebleken dat de meeste lezers weinig aandacht besteden aan hoofdartikelen en aan artikelen en nieuws omtrent internationale zaken en defensie. Deze stof wordt het minst gelezen.

Ik ben het eens met de opmerking van de heer Ekker dat in de eerste plaats voorlichters moeten worden voorgelicht. Zij vormen dan ook wel haast de belangrijkste groep in een actief voorlichtingsbeleid. Mijn voornaamste stelling, dat de voorlichting in de defensie een macht moet vormen zoals de andere machten, impliceert ook dat de voorlichters door de overheid hoog gewaardeerd dienen te worden.

Wat de opmerking van de heer Krijgsman in tweede termijn betreft, meen ik dat hij wel een aantal onaangename verschijnselen heeft gereleveerd, maar dat dit niet de quintessens van de zaak betreft. In mijn werk kom ik soortgelijke klachten van verschillende groepen tegen. Of het nu om de politie, schroothandelaren, accountants of middenstanders gaat, steeds weer vindt elke groep, dat zij er in de publiciteit slecht af komt.

De Voorzitter:

Het denkbeeld tot het doen houden van de inleiding van hedenavond is geboren het vorig jaar bij de door de heer Mijnlieff gehouden voordracht „Verplaatsing der bevolking”. Daarbij is tot uiting gekomen, dat de voorlichting, voor zover al bestaande, ten enenmale onvoldoende is en feitelijk heeft gefaald.

Nog voor enige jaren mocht niet worden gesproken over de gevolgen van een mogelijke atomische oorlogvoering onder het motief geen nodeloze onrust te verwekken onder de bevolking. Hierbij werd het beginsel, dat men zich beter kan voorbereiden en beter bestand zal wezen tegen een gevaar, dat men enigszins kent, geweld aangedaan, terwijl over het hoofd werd gezien dat een plotseling opkomend onbekend gevaar tot paniek aanleiding zal geven.

De inleider heeft gezegd, dat tegenover de wel georganiseerde psychologische oorlogvoering van communistische zijde de Westelijke wereld tot nu heeft gefaald. Dit moge voor ons in Nederland een troost, zij het een schrale, zijn, de noodzaak tot een welvoorbereide en goed georganiseerde voorlichting, een duidelijk in het licht stellen van de ons bedreigende gevaren klemt desteméer.

Het begrip voorlichting zou ik daarbij nog iets ruimer willen zien. In de loop der jaren is de overheid haar bemoeiingen gaan uitstrekken op schier elk terrein, waarbij haar verklarende voorlichting op bijna elk gebied schromelijk is achtergebleven.

Zeër terecht heeft de inleider vooropgesteld, dat de voorlichting allereerst de bevolking bewust moet maken van de geestelijke waarden onzer samenleving.

Nu moge de gehele Westelijke wereld, de Verenigde Staten inbegrepen, nog falen in de psychologische oorlogvoering, op het punt van het bewust zijn der geestelijke waarden zijn die Verenigde Staten ons allen ver voor. Bij een reis in dat land ben ik bijzonder getroffen door het feit, dat daar een ieder er zich zeer wel bewust is van hetgeen op het spel staat, welke essentiële waarden worden bedreigd en dienen te worden verdedigd.

Terecht heeft de inleider zich onthouden van het geven van een uitgewerkte organisatie. Hij heeft zich beperkt tot het aangeven van enkele punten en het formuleren van enkele gedachten.

Zijn antwoord in het debat, dat een rechtstreekse beïnvloeding van de schooljeugd niet is aan te bevelen, doch dat het moet worden gezocht in de voorlichting der aanstaande onderwijzers, kan ik geheel onderschrijven.

Het voorbereiden, opbouwen en organiseren van een goede voorlichting is niet alleen moeilijk, maar ook tijdrovend. Er zullen jaren voorbij gaan, voordat de in- en doorwerking daarvan tot uiting kunnen komen. Gelet op de achterstand dient onmiddellijk te worden aangevangen, waartoe deze voordracht het hare heeft willen bijdragen.

Aangezien door detacheringen, waaronder wij militairen allen op onze tijd hebben te lijden, ons opname-apparaat voor enige maanden buiten werking zal wezen, moet ik spreker en debaters er aan herinneren, overeenkomstig artikel 29 van ons reglement, het door hen gesprokene binnen vier dagen aan de Redacteur te doen toekomen.

Met grote dank aan de spreker en erkentelijkheid voor hen die door deelneming aan het debat hebben medegewerkt aan het slagen van deze avond, sluit ik deze bijeenkomst.

VOORDRACHT TE ASSEN

Voorzitter: Generaal-Majoor A. L. van den Berge

De Voorzitter:

Mijne heren, aangezien onze voorzitter, de Generaal Couzy, verhinderd is hedenavond aanwezig te zijn, heb ik de eer deze vergadering te openen.

Geen huishoudelijke mededelingen aan de orde zijnde, wil ik — alvorens het woord te geven aan de inleider van hedenavond — gaarne van de gelegenheid gebruik maken een aantal genodigden onder U welkom te heten. De heren willen mij, gelet op de tijd, hopelijk vrijstellen van het noemen van namen. Een uitzondering moge ik maken voor de Commissaris van de Koningin in deze provincie, de heer Mr. Cramer en de burgemeester van deze stad, de heer Mr. Van Agter.

Mijne heren, onze Vereniging verheugt zich zeer dat U aan haar uitnodiging gevolg hebt willen geven, niet alleen omdat U hiermede toont met onze Vereniging te willen kennismaken — voor sommigen Uwer wellicht deze te willen hernieuwen — maar vooral ook omdat U door Uw aanwezigheid toont dat de belangstelling van civiele en militaire instanties naar dezelfde onderwerpen, welke zo nauw met hun taakvervulling samenhangen, uitgaat. Nogmaals ik heet U van harte welkom.

Gaarne wil ik thans het woord geven aan de inleider van hedenavond, de heer Hollander, die tot U zal spreken over het onderwerp: Voorlichting de 5e macht.

(Volgt de voordracht van de heer Hollander)

De Voorzitter:

Ik geef thans het woord aan Majoor Reyenga, die zich heeft opgegeven voor het debat.

Majoor Reyenga:

Mijnheer de voorzitter, allereerst zou ik de geachte inleider de vraag willen stellen of hij niet met mij van mening is, dat de psychologische agressie reeds bestaat.

Van verschillende kanten worden immers bij de bevolking angstgevoelens opgewekt, terwijl bovendien in de bestaande vredesgroeperingen reeds infiltratie plaats vindt, ten gevolge waarvan de geestelijke weerbaarheid van de bevolking reeds ernstig is en wordt ondermijnd. Het geven van voorlichting op grote schaal is derhalve n.m.m. een zeer dringende aangelegenheid ge-

worden. Ik vraag me zelfs af, of wij er al niet een beetje te laat mee zijn. Ik geloof dat ik wel namens vele aanwezigen spreek als ik zeg dat met het houden van deze voordracht een zeer belangwekkend onderwerp aan de orde wordt gesteld. Overigens zou ik nog graag even nader willen ingaan op twee facetten van deze voorlichting.

In de eerste plaats m.b.t. de wijze, waarop deze voorlichting zou moeten plaats vinden. Dit lijkt mij een bijzonder moeilijke zaak, juist in onze democratische samenleving. Op welke wijze denkt spreker met deze voorlichting door te dringen in die groeperingen waar men deze voorlichting niet wenst of waar men m.b.t. de strekking van deze voorlichting een andere mening is toegedaan. Ik denk hierbij bij voorbeeld aan de eenzijdig voorgelichte lezers van een dagblad als bijv. „De Telegraaf” of van pacifistische geschriften van bijv. „Kerk en Vrede”. Ook denk ik aan de scholen voor middelbaar en hoger onderwijs als te benaderen groeperingen. Bij het geven van voorlichting op de scholen voor middelbaar onderwijs over: „doel en wezen van de krijgsmacht” heb ik reeds enkele jaren de ervaring opgedaan, hoe moeilijk het is voorlichting te geven aan een groepering, als de leiding dit niet wenst of m.b.t. de strekking een andere opvatting is toegedaan.

M.b.t. onze universiteiten zou ik nog willen opmerken dat daar n.m.m. thans teveel eenzijdige voorlichting wordt gegeven. Ik denk hierbij aan de recent gehouden lezingen van Ds. Niemöller en Prof. Röling, respectievelijk voor de studenten van de Rijksuniversiteit te Utrecht en Groningen over „Het Communisme” en „De wetenschap van oorlog en vrede”.

Indien de overheid — zoals inleider heeft gesteld — leiding zal moeten geven aan de te geven voorlichting zal deze toch wel op een andere wijze te werk moeten gaan dan thans, waarbij t.b.v. de reeds genoemde voorlichting op de middelbare scholen formulieren ter verkrijging van toestemming van de ouders moeten worden uitgereikt.

M.b.t. het doel van de voorlichting — en ik hoop dat de spreker het hiermede eens kan zijn — zou ik ten slotte willen stellen, dat deze toch wel gericht moet zijn op de verhoging van de geestelijke weerbaarheid, waarmee het n.m.m. wel zeer slecht gesteld is.

De heer Hollander:

Mijnheer de voorzitter, in mijn inleiding heb ik gezegd, dat er haast is bij de opbouw van een verdediging tegen psychologische agressie, o.a. omdat deze al aan de gang is. Ik ben het dus volkomen met de Majoor Reyenga eens. In dit verband wees ik ook op wat er nu in West-Duitsland gebeurt.

De meest effectieve voorlichting vindt plaats in het persoonlijk contact. Deze methodiek wordt daarom ook door de wederp partij toegepast, bij voorbeeld in de vele mantelorganisaties.

In mijn voordracht meen ik aangegeven te hebben, hoe ik mij de organisatie der voorlichting denk. Niet rechtstreeks aan moeilijk of niet bereikbare groepen, maar door contact met opinieleiders, met voormannen uit die groepen. De lezers van een dagblad beschouw ik niet als leden van een homogene groep; diezelfde mensen zal men echter op een andere plaats wel kunnen aantreffen als leden van velerlei groeperingen.

De nodige voorlichting zal niet rechtstreeks aan leerlingen van scholen kunnen worden gegeven. Eerst moeten de leerkrachten worden voorgelicht

en die kunnen de boodschap doorgeven. Zoals ik al in Den Haag heb gezegd: de overheid moet niet optreden als voorlichter van de jeugd.

Majoor Reyenga sprak over zijn ervaringen als officier-spreker op scholen en de daaraan verbonden moeilijkheden. Ik meen echter begrepen te hebben, dat de belangstelling van schoolzijde voor voordrachten over de strijdkrachten aan het toenemen is.

Ik meen, dat het geen zin heeft om incidentele berichten en individuele activiteiten in de discussie te gaan behandelen.

Tot slot stelde de Majoor Reyenga, dat de voorlichting gericht zal moeten zijn op de verhoging van de geestelijke weerbaarheid. Mijnheer de voorzitter, ik ben het hier volkomen mee eens!

De Voorzitter:

Mijne heren, aan het slot van onze vorige bijeenkomst, waarop hetzelfde onderwerp werd behandeld, merkte onze voorzitter op dat de gedachte, hierover een inleiding te doen houden bij het bestuur is gerezen n.a.v. een in het vorige werkjaar gehouden voordracht over de B.B. In de pers hebt U kunnen lezen dat de regering de voorlichting hieromtrent met kracht ter hand wil doen nemen. We kunnen ons hierover verheugen, mede omdat ook deze voorlichting aan het moreel ten goede kan komen. De door inleider beoogde voorlichting is echter gericht op een ander doel nl. de strijd om de geest.

Ik moge aan het betoeg van inleider, waarmee ik geheel instem, nog het volgende toevoegen.

De strijd om geest, de psychologische oorlogvoering is in het kader van de koude oorlog in volle gang; deze oorlogvoering leent zich uitermate tot een subversief optreden.

In de militaire vakliteratuur ziet men vaak b.v. onder een rubriek „ken Uw tegenstander“ gegevens omtrent diens organisatie, bewapening en diens tactiek vermeld. Dit geldt in niet mindere mate voor de psychologische oorlogvoering. De inleider stelt dan ook zeer terecht de noodzaak van „kennis van de methodiek“ van de tegenstander aan de orde.

Voor wat betreft het Nederlandse volk zal hij zich ongetwijfeld bij zijn optreden laten leiden door onze zucht tot kritiek, vaak afbrekende kritiek, welke zeer snel tot aantasting van het gezag van de leiding en tot twijfel aan de door deze leiding genomen of te nemen maatregelen kan leiden.

Ik geloof dat te dien aanzien reeds nu voor een ieder van ons in eigen kring een taak ligt weggelegd, door b.v. op het positieve in ons bestel de aandacht te vestigen.

Mijne heren, ik moge het hierbij laten. Gaarne wil ik de heer Hollander danken voor de wijze waarop hij dit onderwerp voor ons heeft ingeleid. Indien hij hiermede tevens een stoot heeft gegeven tot de realisatie der onderwerpelijke voorlichting, kunnen wij hem dubbel dankbaar zijn.

Met mijn dank aan de garnizoenscommandant voor de gastvrijheid welke onze vereniging hedenavond hier heeft mogen ondervinden en aan U allen voor Uw aanwezigheid, sluit ik deze bijeenkomst.

VOORDRACHT TE APELDOORN

Voorzitter: Z.E. Luitenant-Generaal o.n.a. J. H. Couzy

De Voorzitter:

Ik open deze bijeenkomst en heet U allen van harte welkom, in het bijzonder de Commissaris der Koningin in deze provincie, wiens aanwezigheid wij op hoge prijs stellen.

Aangezien er geen zaken van huishoudelijke aard om behandeling vragen, kan ik onmiddellijk het woord geven aan de spreker van hedenavond, de heer Hollander.

(Volgt de voordracht van de heer Hollander)

De Voorzitter:

Voor het debat hebben zich opgegeven Luitenant-Kolonel J. P. de Pont, Majoor K. C. M. Muth, Luitenant-Kolonel Arts M. B. Bloch, Kolonel K. J. H. Poll, Kolonel F. G. van Ditshuysen en Luitenant-Kolonel W. H. v. d. Grinten.

Ik geef dan het woord aan de heren in deze volgorde.

Luitenant-Kolonel De Pont:

Mijnheer de voorzitter, in het begin van de inleiding meen ik, dat de heer Hollander o.a. als een verklaring voor de weinige voorlichting in ons land heeft gesteld: „Er wordt niet voorgelicht, omdat men niet voorgelicht wil worden”. Naar mijn mening is dat een negatief standpunt, als U mij voor deze misschien wat krasse uitdrukking wilt verontschuldigen.

Ik zou veeleer willen stellen: aangezien „men” niet graag in deze zaken voorgelicht wil worden, moet de overheidsvoorlichting door de regering met des te meer kracht worden aangevat. Overigens ben ik van mening, dat de antipathie tegen voorlichting niet zo groot is, als door geachte inleider wordt gesteld. En wat dan nog. Het komt mij voor, dat in de meeste gevallen het overwinnen van de tegenzin als actiepoint no. 1 op een voorlichtingsprogramma zal moeten voorkomen.

In de tweede plaats, mijnheer de voorzitter, zou ik gaarne een vraag willen stellen, die ik reeds meermalen in verschillende bijeenkomsten heb gesteld, maar waarop ik tot dusverre nog geen bevredigend antwoord mocht ontvangen. Ik veronderstel dat de geachte inleider uit hoofde van zijn vroegere functies o.a. ten departemente deze vraag wel zal kunnen beantwoorden.

„Zijn er naar Uw mening andere dan politieke- dan wel partij-belangen, welke de regering, althans in het verleden ervan weerhouden heeft de voorlichting op ruime schaal aan te pakken?”

Ik dank U zeer.

Majoor Muth:

Mijnheer de voorzitter, ik moge op de eerste plaats Uw vereniging gelukwensen met de keuze van het onderwerp van hedenavond en op de tweede plaats de geachte inleider mijn dank betuigen voor het behandelde onderwerp in het algemeen en de wijze waarop hij dit heeft gedaan in het bijzonder.

De heer Hollander is o.m. tot de volgende conclusies gekomen, t.w.: „De

voorlichting moet niet bij de jeugd beginnen, maar bij de voorlichters zelf" en „Met betrekking tot de voorlichting in zijn algemeenheid, dient het initiatief in deze uit te gaan van de Nederlandse Regering”.

Het zij mij vergund

- a. in eerstgenoemd geval van mening te verschillen met de geachte inleider en
- b. in het tweede geval een tweetal suggesties te mogen doen.

Mijnheer de voorzitter, ik moge mij echter vooraf een kleine, maar noodzakelijke uitwijding veroorloven.

Korea, waarin het Westen voor het eerst van aangezicht tot aangezicht stond tegenover het communisme in zijn totaliteit, bood de Chinezen (en indirect de Russen) de gelegenheid voor toepassing van „indoctrination” — populair meer bekend onder „brainwashing”, echter m.i. fundamenteel van aard verschillend — maar nu op andere nationaliteiten/rassen. Als proefkonijnen fungeerden de strijdkrachten van de U.N., met de sedertdien (1953) bekend geworden bittere en ontorende resultaten, voor de militair in het bijzonder.

Deze resultaten waren o.m. de volgende:

- a. ten aanzien van de (4) *Amerikaanse krijgsmacht*delen
 - (1) ongeveer 7200 man krijgsgevangenen, waarvan ruim 2700 man — i.c. ongeveer 40 % — na (een) mishandeling(en), door geestelijke/ lichamelijke uitputting en/of ondervoeding stierven;
 - (2) de hevigste, tot op dat moment in haar historie, geleden verliezen en
 - (3) een derde deel der krijgsgevangenen kon worden aangemerkt als zijnde verdacht van collaboratie met de vijand;
- b. ten aanzien van de *U.K. krijgsmacht* dat van de ongeveer 1000 krijgsgevangenen een derde deel sympathiseerde met het communisme; hiervan waren uitgezonderd de officieren en hogere onderofficieren;
- c. ten aanzien van het *Turkse contingent* aan U.N.-troepen, dat geen enkel militair in krijgsgevangenschap had gefaald.

Voor genoemde resultaten waren dan ook voor de Regeringen van de U.S.A. en Groot-Brittannië aanleiding, hierna een uitvoerig onderzoek te doen laten instellen. Uit het *Amerikaanse* onderzoek bleek o.a. dat:

- „a. A large number of P.O.W. didn't know what the Communist program was all about;
- b. Breakdown of leadership was exactly what the enemy desired en
- c. So many died for lack of leadership and discipline.”

Het hierover in 1955, in opdracht van de President van de U.S.A., opgestelde rapport — opgemaakt door een commissie van 10 leden, bestaande uit de 4 Assistant Secretaries, onderscheidenlijk „of Defence, the Army, the Navy, and the Air Force”, alsmede uit 5 (gepensioneerde) opper/vlagofficieren van de vier krijgsmacht delen — komt tot een kernachtige slotconclusie, nl.: „Prisoners of War, the fight continues after the battle”.

Terecht draagt dan ook dit zeer belangwekkende rapport deze inspirerende titel. Voor genoemd rapport geeft meerdere aanbevelingen hoe het individu en de militair in het bijzonder, voor te bereiden op een toekomstige oorlog „without breaking”.

Mijnheer de voorzitter, de eerste en ook m.i. belangrijkste aanbeveling uit dit rapport — zonder enige afbreuk te doen aan de overige aanbevelingen — luidt als volgt:

„Training of youths to resist communist brainwashing must begin before the individual enters the armed services. A better knowledge of American democracy is needed and the responsibility for this resides with the home, the school, the church and the community.”

Indien wij in het vorenstaande „American” laten vervallen c.q. vervangen door „Western”, zo ben ik van mening dat evengenoemde aanbeveling, gedaan door zulk een gezaghebbende commissie, eveneens op Nederland van toepassing kan worden verklaard. Ergo, de voorlichting moet beginnen bij de jeugd.

Wel ben ik met de heer Hollander van mening, dat de voorlichting in zijn algemeenheid, zijnde van zulk een geweldige importantie en gecompliceerdheid een regeringsaangelegenheid betreft. Vermits echter, e.e.a. — bij gunstige overweging — inhoudt inter-departementaal overleg, zo ligt het voor de hand dat alsdan niet op korte termijn regelingen dienaangaande zijn te verwachten.

Mijnheer de voorzitter, desondanks dringt de tijd tot het treffen van maatregelen dienaangaande. Temeer klemt e.e.a., nu het hier de strijdkrachten betreft, zijnde het werktuig van een regering. Ten einde hierin o.a. te voorzien kwam meergenoemde commissie tot de volgende aanbeveling, t.w.:

„Special military training also must be added by the services themselves to give individuals the „know-how” for resisting enemy interrogators in case they are captured by communist forces in wartime.”

Hierin zie ik nu, vooralsnog het Regeringsbeleid in deze (nog) niet is bepaald en ondanks de korte tijd dat de dienstplichtige in werkelijke dienst is alsmede het karakter van betrokkene min of meer reeds is gevormd, *de kans* voor de Nederlandse Strijdkrachten in deze het initiatief ter hand te nemen.

Zoals uit het meergenoemde (Amerikaanse) rapport is voortgevloeid een voor de Amerikaanse Strijdkrachten geldende „code of conduct” — bestaande uit 6 gedragsregels waaraan ieder lid der strijdkrachten, voornoemd, zich te allen tijde dient te houden — zo wil het mij eveneens voorkomen, dat dito gedragsregels op korte termijn hun intrede moeten doen in onze strijdkrachten.

Het is ook mijn stellige overtuiging dat meer dan ooit te voren in een toekomstige oorlog zal blijken, dat ofschoon een getrainde hand het wapen omvat, het de *wil*, het *karakter* en de *geest* van het individu is, die deze hand controleert. De Turken in het bijzonder, hebben dit in Korea wel overduidelijk bewezen.

Als tweede suggestie zou ik willen stellen „het politiek/ideologisch scholen van onze strijdkrachten”, met als uiterste consequentie „het ondergaan van indoctrination”. Inimmers willen wij (blijven) voldoen aan de reeds meer dan 20 eeuwen oude, beproefde en nog steeds van toepassing zijnde uitspraak van de Chinese veldheer Sun-tze „*Ken Uw vijand*” o.a., zo zullen wij onze strijdkrachten moeten doordringen van onze Westerse waarden en hen daarnaast de doelstellingen en het wezen van onze potentiële (Aziatische) tegenstander(s) doen leren kennen.

Het vorenstaande is — wellicht ten overvloede gesteld — wars van welke defaitistische gedachtengang ten dezen, noch vloeit zij voort uit een „ongemotiveerde angst voor het wezen van de vijand”, maar is een oorzakelijk gevolg uit het bittere gebeuren in de jaren 1950 tot 1953 in Korea, naar aanleiding van het optreden van een zich in niets ontziende vijand, die ook de vijand van morgen is. En een gewaarschuwd man (en volk) telt nog steeds voor twee.

Mijnheer de voorzitter, ik dank U voor de geboden gelegenheid.

Luitenant-Kolonel Bloch:

Mijnheer de voorzitter, mijnheer Hollander, hoewel de majoor Muth met zijn opmerkingen mij een deel van mijn betoog voor de voeten heeft weg-gemaaid, zou ik gaarne toch nog een paar aanvullende opmerkingen maken.

Velen Uwer zullen het wel met mijn ervaring eens zijn, dat wij al jaren spreker over, en theoretiseren over de voorlichting. Dit gebeurt steeds op een hoog, zoal niet het hoogste niveau.

Ik ben echter van mening, dat de Française Melle Labun de spijker op de kop sloeg, toen zij constateerde (en ik citeer hier uit het hoofd de inleider), dat de voorlichting bestemd moet zijn voor de on(der)ontwikkelde geesten.

Een Amerikaanse socioloog op zijn beurt gaf een analyse van het succes van de Russische premier Chroetsjef, waarbij hij o.a. wees op de korte duidelijke wijze van zeggen. Chr., die een welhaast infantiele manier van doen en zeggen heeft, past eenvoudig in de praktijk toe, wat mej. Labun wetenschappelijk heeft geconstateerd. Daaraan ontleent deze man m.i. zijn zeggingskracht. De Saturday Evening Post heeft een systeem ontwikkeld, dat er misschien niet speciaal op gericht is, maar in ieder geval hetzelfde effect bereikt: Van tijd tot tijd publiceert zij artikelen van een willekeurig iemand, b.v. een huisvrouw, die haar familie in Polen, Oost-Duitsland, enz. is gaan opzoeken, onder een titel als b.v. „A visit to her homeland, Poland”, as told by..... (naam huisvrouw) to..... (rewriteman). Het gevolg is een „sappig” anecdotisch verhaal, wat zeer goed leesbaar is en ook voor on(der)ontwikkelde geesten begrijpelijk.

Wij hebben het orgaan, i.c. „de Legerkoerier”, we hebben ongetwijfeld wel schrijvers, die de hiervoor zeer geschikte anecdotisch getinte verhalen van monseigneur Pessers b.v. persklaar kunnen maken.

Op deze manier kan *nu*, in afwachting van het verdere theoretiseren, al een deel van de jeugd bereikt worden met vlot aansprekende „praktijk”-ervaringen. Indien men van de f 50.000.000,—, die voor de voorlichting ter beschikking gesteld zullen worden, een relatief klein bedrag ter beschikking stelt, kan *elke* militair de Legerkoerier naar huis nemen en wordt (theoretisch) ongeveer een half miljoen mensen bereikt.

De heer Hollander meent, dat men de militair moet bereiken via de ouders en de leerkrachten. Deze ouders vooral hebben alle de dictatuur aan den lijve ondervonden. De praktijk toont echter dat er aan voorlichting niets van hen uitgaat. Ik geloof, dat, indien op deze wijze de soldaat er toe gebracht wordt, er thuis eens over te spreken, de kans groot is, dat één der ouders hierover gaat spreken, nu uit de aard der zaak, aan de hand van de eigen ervaringen. Als dit dan een druppel op een gloeiende plaat is, zoals de heer Hollander zei, dan is dit ten minste een druppel met praktisch effect.

Kolonel Poll:

Mijnheer de voorzitter, de geachte inleider heeft naar voren gebracht, dat hoofddoel van de psychologische oorlogvoering dient te zijn het zo hoog mogelijk opvoeren van het eigen moreel en ontredding van het moreel van de vijand.

Als beste middel om aan eerstgenomd desideratum te voldoen, noemde de geachte inleider de zogenaamde personal influence, waarbij hij de belangrijkheid van de rol van de (huis)vrouw gaarne in deze vergadering poneerde.

Mijn vraag is nu, of de geachte inleider niet met mij eens is, dat de krijgsmacht — mits mentaal goed opgeleid — ten deze een belangrijk medium ten opzichte van de burgerbevolking zou kunnen zijn.

Indien deze vraag bevestigend zou worden beantwoord, zou ik de geachte inleider gaarne daarop aansluitend wilen vragen, hoe hij zich voorstelt, dat — in concreto — een zodanig hoog moreel van de krijgsmacht zou kunnen worden bevorderd, dat deze de eerderevermelde functie naar behoren zou kunnen vervullen.

Kolonel Van Ditsbuysen:

Mijnheer de voorzitter, Als een der laatste vragenstellers zijn er enkele punten, welke ik naar voren wil brengen:

1. Wij hebben van de heer Hollander en van andere vragenstellers in verschillende vormen gehoord, dat de voorlichting zo belangrijk is. Hetgeen dat n.m.m. echter ontbreekt is: „Wat moet voorgelicht worden?” Met andere woorden, wat is de ideologie waarop onze kracht moet steunen en wat is de basis van onze gemeenschap.
2. De heer Hollander en andere vragenstellers komen tot de conclusie, dat de voorlichting moeilijk is, omdat de man hiervoor zeer beperkt openstaat. Ik zou dit willen bestrijden en breng naar voren, dat de voorlichting gemakkelijk is, indien men dit op het juiste niveau doet. Ik doel hierbij op het niveau van ouders en kind en van onderwijzer en leerling. Ik ben van mening, dat dit het niveau is, waarop in de eerste plaats voorlichting geschieden moet. Hiervoor geldt misschien: „Begin bij het begin en eindig bij het einde”.

Luitenant-Kolonel Van der Grinten:

Mijnheer de voorzitter, wellicht kan de inleider antwoord geven op de vraag hoe het probleem van de „psychologische oorlogvoering” ligt in Europees verband en in NAVO-verband.

De heer Hollander:

Mijnheer de voorzitter, ik ben het eens met Overste De Pont, als hij stelt, dat de overheidsvoorlichting over onderwerpen, waarover men niet wil worden voorgelicht, krachtiger zou kunnen worden aangepakt. Ik ben het echter niet eens met de heer De Pont, wanneer hij voorstelt het overwinnen van de tegenzin tegen het opnemen van voorlichting als het eerste doel van de voorlichting te nemen. Ik ben nl. van mening, dat dit op zich zelf geen bruikbaar voorlichtingsdoel is. Het gaat erom de voorlichting zó te organiseren, dat het grootst mogelijke bereik verkregen wordt.

Naar mijn mening spelen er inderdaad andere dan politieke of partijbelangen bij het al dan niet geven van voorlichting. Het besluit, al dan niet voorlichting te geven hoort een onderdeel van het beleid te zijn.

Overigens ligt het niet op mijn weg, een oordeel uit te spreken over de organisatie van de overheidsvoorlichting.

Ik dank de Majoor Muth voor zijn uiteenzetting, die ik in de eerste plaats heb beschouwd als een waardevolle illustratie van mijn betoog. Ten aanzien van de opmerking van de heer Muth over het geven van voorlichting aan de jeugd merk ik op, dat Majoor Muth hier een rapport heeft geciteerd, dat betrekking heeft op de strijdkrachten, terwijl ik gesproken heb over voorlichting aan de bevolking als geheel en niet aan de strijdkrachten afzonderlijk. Ik ben niet tegen voorlichting aan de jeugd, mits deze wordt gegeven door hun eigen, „natuurlijke” voorlichters.

De tweede suggestie van de heer Muth zou ik mutatis mutandis van toepassing willen verklaren op de bevolking als geheel.

Tegenover de mening van de heer Bloch zou ik willen poneren, dat er grotere invloed uitgaat van de bevolking op de strijdkrachten dan omgekeerd. Ik meen, dat het door de Nationale Raad Welzijn Militairen uitgebrachte rapport over de verhouding volk—krijgsmacht ook hiervan uitgaat. In dat rapport wordt een aantal aanbevelingen van intern-organisatorische aard gedaan, maar de voorlichting in het kader van de verbetering van de verhouding zal zich, volgens het rapport, toch in de eerste plaats tot de bevolking moeten richten.

Afgezien van het feit, dat ik er niet toe in staat zou zijn, kan niet verwacht worden, dat ik nog even antwoord geef op de vragen van Kolonel Van Ditzhuyzen, wat de ideologie is waarop onze kracht moet steunen en wat de basis is van onze gemeenschap.

Ik heb in mijn inleiding gezegd, dat de bewustmaking van de positieve waarden in de eerste plaats een kwestie is van cultuur, politiek en godsdienst. Als de heer Van Ditzhuyzen stelt, dat voorlichting aan de jeugd over de onderhavige onderwerpen gegeven moet worden door ouders aan hun kinderen en onderwijzers aan hun leerlingen, ben ik het met hem eens. De Overheid mag zich niet rechtstreeks tot de jeugd wenden. Dit betekent, dat er wel voorlichting moet worden gegeven aan ouders en leerkrachten. En dat is op zich zelf toch geen eenvoudige zaak.

Wat ten slotte de vraag van de Overste Van der Grinten betreft, meen ik, dat psychologische oorlogvoering en verdediging daartegen zeker niet alleen een Europese kwestie is. Het verdere gedeelte van de vraag mag ik dan misschien overdragen aan U, mijnheer de voorzitter.

De Voorzitter:

Het denkbeeld tot het doen houden van de inleiding van hedenavond is het vorig jaar geboren bij de door de heer Mijndieff gehouden voordracht „Verplaatsing der bevolking”. Daarbij is tot uiting gekomen, dat de voorlichting, voor zover al bestaande, ten ene male onvoldoende is en feitelijk heeft gefaald.

Nog voor enige jaren mocht niet worden gesproken over de gevolgen van een mogelijke atomische oorlogvoering onder het motief geen nodeloze onrust te verwekken onder de bevolking. Hierbij werd het beginsel, dat men zich

beter kan voorbereiden en beter bestand zal wezen tegen een gevaar, dat men enigszins kent, geweld aangedaan, terwijl over het hoofd werd gezien dat een plotseling opkomend, onbekend gevaar tot paniek aanleiding zal geven.

De inleider heeft gezegd, dat tegenover de welgeorganiseerde psychologische oorlogvoering van communistische zijde de Westelijke wereld tot nu toe heeft gefaald. Dit moge voor ons in Nederland een troost, zij het een schrale, zijn, de noodzaak tot een welvoorbereide en goedgeorganiseerde voorlichting, een duidelijk in het licht stellen van de ons bedreigende gevaren klemt des te meer.

Het begrip voorlichting zou ik daarbij nog iets ruimer willen zien. In de loop der jaren is de overheid haar bemoeiingen gaan uitstrekken op schier elk terrein, waarbij haar verklarende voorlichting op bijna elk gebied schromelijk is achtergebleven.

Zeer terecht heeft de inleider voorop gesteld, dat de voorlichting allereerst de bevolking bewust moet maken van de geestelijke waarden onzer samenleving.

Nu moge de gehele Westelijke wereld, de Verenigde Staten inbegrepen, nog falen in de psychologische oorlogvoering, op het punt van het bewust zijn der geestelijke waarden zijn die Verenigde Staten ons allen ver voor. Bij een reis in dat land ben ik bijzonder getroffen door het feit, dat daar een ieder er zich zeer wel bewust is van hetgeen op het spel staat, welke essentiële waarden worden bedreigd en dienen te worden verdedigd.

Terecht heeft de inleider zich onthouden van het geven van een uitgewerkte organisatie. Hij heeft zich beperkt tot het aangeven van enkele punten en het formuleren van enkele gedachten.

Terecht heeft de inleider tegenover de in het debat geuite opvatting van beïnvloeding der bevolking via de voorlichting der in de krijgsmacht dienenden gesteld, dat een omgekeerde uitwerking eerder moet worden verwacht. Ook vóór de oorlog is getracht tot een opvoeding in nationale zin in de strijdkrachten te geraken. Dit moest zonder resultaat blijven, daar in de beperkte diensttijd niet kan worden goedge maakt hetgeen twintig jaar is verwaarloosd, nagelaten of zelfs in verkeerde zin is gebeurd. Men zal door voorlichting van ouders en leerkrachten tot resultaten moeten komen.

Het voorbereiden, opbouwen en organiseren van een goede voorlichting is niet alleen moeilijk, maar ook tijdrovend. Er zullen jaren voorbij gaan, voordat de in- en doorwerking daarvan tot uiting kunnen komen. Gelet op de achterstand dient onmiddellijk te worden aangevallen, waartoe deze voordracht het hare heeft willen bijdragen.

Aangezien door detacheringen, waaronder wij militairen allen op onze tijd hebben te lijden, ons opname-apparaat voor enige maanden buiten werking zal wezen, moet ik spreker en debaters er aan herinneren, overeenkomstig artikel 29 van ons reglement, het door hen gesprokene binnen vier dagen aan de Redacteur te doen toekomen.

Met grote dank aan de spreker en erkentelijkheid voor hen die door deelneming aan het debat hebben medegewerkt aan het slagen van deze avond, sluit ik deze bijeenkomst.

STELLINGEN

1. Er van uitgaande, dat de koude oorlog van communistische zijde voor een belangrijk deel is gericht op de overwinning van de geest, kan gesteld worden, dat de militaire en economische verdediging alléén een onvoldoende bescherming biedt tegen de dreiging uit het Oosten.
2. De opbouw van een verdediging tegen psychologische agressie dient onverwijld ter hand te worden genomen. Voorlichting van de bevolking op dit gebied zal het aangewezen verdedigingsmiddel zijn.
3. Naast marine, land- en luchtmacht en de burgerlijke verdediging (ook wel „de vierde macht” genoemd), zal voorlichting in ruimste zin „de vijfde macht” moeten gaan vormen in het totale verdedigingssysteem.

MEDEDELINGEN VAN HUISHOUDELIJKE AARD

NIEUWE LEDEN

NEDERLAND

's-Gravenhage: Mr. W. I. Geertsema, Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal.

Arnhem: Ir. C. Staf, Oud-Minister van Defensie.

Den Helder: J. A. Verbunt, Krpl.-Adelborst der Mariniers.

Maastricht: A. E. M. Duijnstee, Lid van de 2e Kamer der Staten-Generaal.

BUITENLAND

Boston Spa, Yorkshire (Engeland): Accessions Dept. National lending library for Science & Technology (1 abonnement).

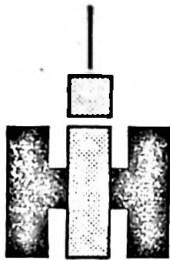
In de bijeenkomst op 19 okt. j.l. is de contributie voor 1961/62 met algemene stemmen vastgesteld op 15 gulden. Voor 1960/61 blijft de contributie f 10,—. Zeer veel leden betaalden echter reeds voor 60/61 f 15,—. Moge hun voorbeeld veel navolging vinden!

De leden die de contributie 1960—1961 nog niet voldaan hebben, worden dringend verzocht zulks alsnog spoedig te doen.

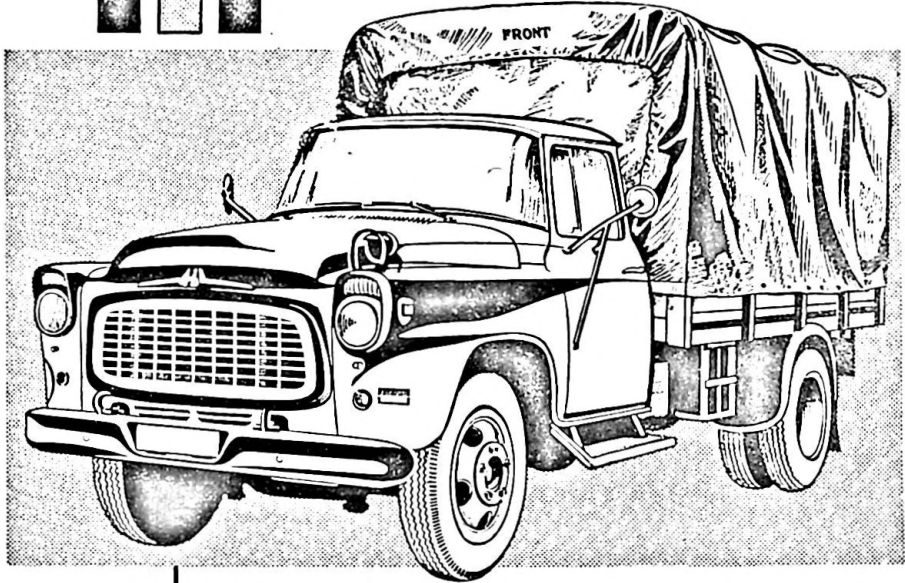
Het Bestuur van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap is thans als volgt samengesteld:

J. H. Couzy, Lt.-Generaal der Artillerie o.n.a., Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Voorzitter; *A. L. van den Berge*, Generaal-Majoor Inf., Ondervoorzitter; *G. Gouman*, Kolonel G.S., directeur H.K.S., Redacteur Orgaan en W.J.; *E. R. d'Engelbrunner*, Generaal-Majoor G.S.; *A. C. Lamers*, Majoor der Mariniers; *Mr. F. R. Mijnlieff*, Directeur-Generaal voor Openbare Orde en Veiligheid; *J. G. Stegeman*, Commandeur; *W. den Toom*, Generaal-Majoor K.Lu.; *J. P. Boots*, Res.-Kolonel b.d., Secretaris-Penningmeester, Van Alkemadelaan 215 te 's-Gravenhage, telefoon 774621.

Geeft bij adresverandering kennis aan de Secretaris-Penningmeester,
van Alkemadelaan 215, 's-Gravenhage
en vergeet vooral niet ons een nieuw lid op te geven

INTERNATIONAL B152-LEGERTRUCKS

6 cylinder benzine kopklepmotor van 140 pk bij 3800 l/min.

Max. draaimoment 30,9 mkg. bij 2000 omw./min.

Cylinder inhoud: 3.936 liter

Synchromesh versnellingsbak met 4 versnellingen vooruit
en één achteruit.

Wielbasis: 3,89 mtr

Laadvermogen: ca: 4 ton

H. ENGLEBERT N.V.

DEN HAAG VOORSCHOTEN
HOLLANDIA (NIEUW GUINEA)

Theresiastraat 145, Den Haag - Tel.: 070-723903

Werkplaatsen en magazijn:

Dobbeweg 1-3 - Voorschoten. Tel.: 01717-3401

